

ANTONIJA ZARADIJA KIŠ
Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb

NEZAHVALNI SIN ILI ČOVJEK S KRASTAČOM NA LICU

Krastača je u književnosti sinonim za ružnoću i razbludnost, a sjenovito i vlažno stanište gdje se skriva ističe hladnoću toga neobičnoga, odbojnoga i ljigavoga bića, čiju neosjetljivost naglašava ukočen pogled koji se u trenutku doima demonskim. Kroz prizmu negativnih konotacija kojima mogućnost transformacije ide u prilog, krastača je često simbol nakaznosti i asocijacija je tjelesnih izraslina. U tom kontekstu ona ulazi u književne izričaje najstarijih vremena i civilizacija. U ovoj ćemo raspravi, s posebnim naglaskom na njezinu hrvatskoglagoljsku verziju, promatrati krastaču kroz egzempl ili priliku, u kojoj ova životinja zauzima mjesto izvršitelja najtežih ljudskih osuda – prokletstva i društvena izopćenja. No prije nego se upustimo u istraživanje ovoga egzempla poznatijega u europskoj srednjovjekovnoj književnosti pod nazivom *Nezahvalni sin*, dat ćemo neke važne napomene o samom egzemplu – jednostavnoj književnoj formi u kontekstu srednjovjekovne pučke književnosti i pojavnosti životinja u njoj.

Ključne riječi: animalistički egzempli, *Nezahvalni sin*, čovjek, krastača, glagoljske prilike

Uvodno o egzemplu ili prilici

Na smjernicama aktualnih istraživanja književne povijesti egzempli su kao sastavni dio propovijedi važno srednjovjekovno literarno nasljeđe koje svojom bezvremenskom koncepcijom povezuje vremenski tijek razvoja pisane riječi (Kekez 1989:24). Proces oblikovanja propovijedi u koju se ugrađuje oprimjereno iskustvo i baštinjena tradicija glavni je put kojim se egzempl kao oblik unosi u srednji vijek. Posredovanjem starokršćanske književne tradicije srednji vijek preuzima antičko nasljeđe u kojemu egzempl, kao izrazit književni oblik koji spaja usmenu i pisanu riječ, ulazi u kršćanski književni repertorij i postaje nezamjenjivo retoričko moralno-didaktičko sredstvo.

Retorička¹ se važnost egzemplara kao primjera u verbalnom uvjeravanju, potvrđena već u književnoj antici, sastoji u tome da sažeto iskazuje životna pravila i psihička stanja iz kojih će se u srednjovjekovnom kontekstu pojaviti primjeri pamtljiva i kvalitativno mjerljiva opisa čovjekovih vrлина, odnosno slabosti. Egzemplar je, dakle, već od Aristotela “primjerna figura” čiji će se arhetipovi u obličju božanske mudrosti pojavljivati u srednjemu vijeku (Curtius 1998:67-70).

Prema Christophu Daxelmülleru (1983) egzemplar (*das Beispiel*) je ustanovljen i definiran u okviru istraživanja usmenih i pučkih književnih oblika u širem smislu kojima su se bavili medijevisti, književni povjesničari, teolozi i folkloristi. Egzemplar je, dakle, mali književni oblik, koji konkretno osvjetljava značenje izvjesnoga apstraktnoga, teorijskoga teksta. Egzemplar ilustrira neku tezu, zorno pokazuje određen iskaz koji je sadržan unutar teksta te tako pomaže u dogmatskoj i didaktičkoj interpretaciji teksta s moralnim zapletom koji poučava, izgrađuje te istodobno zabavlja primatelja/čitatelja i pošiljatelja poruke (usp. Berlioz 2003:88).

Na temelju pomnih istraživanja Petera von Moosa, Marcusa Schürera, Jean-Yvesa Tilliettea, Claudea Bremonda, Christopha Daxelmüllera i drugih proučavatelja zapadnoeuropske srednjovjekovne egzemplarske građe posljednjih triju desetljeća, razvidno je da egzemplar ili prilika ima komunikacijsku namjeru, što znači da je oblik egzemplara isključivo namjenski u kontekstu pučke književnosti i nezaobilazan je strukturalni dio propovijedi (Bremond 1998:21-28; Tilliet 1998:43-65; Moos 1998:69; Schürer 2005).²

Prema Jacquesu Le Goffu “vrijeme *egzempluma* mora biti uhvaćeno unutar vremena propovijedi u koju je umetnuto” (Le Goff 1993:111). Poput anegdote povijesnoga karaktera, shvaćene kao argument u verbalnom uvjeravanju (usp. Le Goff 1993:110), egzemplar naraštajima izrasta u istinsku priču sa spasonosnom numinoznom poukom – bezvremenskom pronositeljicom bogobožnosti i ufanja.

Egzemplar se razvija u izrazito popularan propovjedni književni oblik zbog vrlo jasnih općih poruka koje prenosi – pučke bogobožnosti kao zaloga vječnoga spasenja utemeljena na biblijskoj istini i pučkoj mudrosti. Ona se ističe u tzv. razrađenim egzemplima, odnosno pripovijetkama utemeljenima na univerzalnim moralizatorskim motivima egzemplara. Pamtljivosti egzemplara pridonosi njegova kratkoća i naročito jednostavan pučki jezik (*lingua vernacula*) bez posebnih

¹ Egzemplarna književnost neodjeljiva je sastavnica retoričkoga shvaćanja književnosti u kojoj se, prema Aristotelu, svi dokazi u nekom iskazu dijele na retorički silogizam ili entimenu i retoričku indukciju ili primjer, gdje se kao primjeri uzimaju opće činjenice iz povijesti, mitova, basni ili pjesničkih djela.

² Retorička funkcija egzemplara unutar propovijedi može ga odrediti i kao književni žanr. U tom se smislu pitanje žanra i oblika egzemplara pokazalo “nesigurnim”, naročito kad je riječ o teorijskim pitanjima o tome, što su i pokazale brojne diskusije (Berlioz i Polo de Beaulieu 1998).

literarnih ukrasa, ali zato obilnom uporabom svakidašnjih pučkih izraza, koji istodobno naglašavaju jezičnu kvalitetu, ali i propuste sastavljača, odnosno prepisivača (Welter 1927:218). U vrijeme ekspanzije egzemplara, od 13. stoljeća, njegov kratki oblik i pučki jezik su moderan i zanimljiv književni izričaj koji uvelike pridonosi popularnosti zapisane riječi, koja će u mnogim zbirkama propovijedi i egzemplarske kompilacije diljem kršćanskoga Zapada ostati sačuvana do naših dana. To potvrđuje *Quaresimale in volgare* (Kvarezimale) franjevca konventualca Roberta Caracciola (1425. – 1495.) iz Lecce, knjiga koja je bila na popisu najpopularnijih na prijelazu iz 15. u 16. stoljeće.³ O tome govori ne samo brojnost tiskanih varijanti (Bastanzio 1947) već i gotovo stogodišnja popularnost Caracciolovih propovijedi koju valja tražiti ne samo u spomenutima popularizatorskim propovjednim čimbenicima, već i u prikladnosti odabrana egzemplara unutar propovijedi te izvedbi propovijedi, čiji će se odjek protezati kroz vrijeme. Riječ je, dakle, o prijelaznom obliku prezentacije poučne riječi iz usmenoga propovjednoga oblika u pisani, odnosno iz pripremljene diskusije (zasigurno napisane) i uvjerljiva verbalnoga performansa, tj. usmene interpretacije napisanoga. Prema sačuvanim zapisima popularnost Caracciolovih “performansa” očitovala se u desetinama tisuća slušatelja, u masovnom hipnotiziranju, svjedočanstvima izlječenja, obraćanja, pomirenja i sl. (Kolendić 1930:171). Nije zato nimalo čudno što su Caracciolovi “sermoni ekstatički uzbuđivali duhove srednjovjekovne Europe” (Hercigonja 1975:234) i što je njihov autor postao jedan od najvećih crkvenih govornika uopće, koji je u svoje vrijeme nosio epitet *novoga apostola Pavla* (Kolendić 1930:171; usp. Kulundžić 1966:233). Nije neobično ni to što su se prevoditeljskoga i priređivačkoga posla Caracciolova djela prihvatili glagoljaši, čija je općenita književna produkcija bila namijenjena puku (Fališevac 1980:76), te su oni najistaknutiji srednjovjekovni promicatelji hrvatske pučke pisane riječi, posebice tijekom 15. i 16. stoljeća, tj. u zlatnomu dobu hrvatskoga glagolizma. Upravo nam senjski glagoljski *Korizmenjak* svjedoči koliko su glagoljaši bili u tijeku europskih literarnih zbivanja svoga vremena. Uspjeli su prirediti domaćemu svećenstvu, a posredno i puku, najčitaniju knjigu na razmeđu 15. i 16. stoljeća.⁴

³ *Kvarezimale* je, prema Bastanziju (usp. Mrkonjić 1998:109), jedini strani prijevod *Quaresimale in volgare*, najpopularnijega talijanskoga propovjedničkoga štiva druge polovice 15. stoljeća, djela koje je od svoga milanskoga *editio princepsa* iz 1474. godine (Accurti 1930:33; Bastanzio 1947:141) pa do sredine 16. stoljeća tiskano u preko stotinu latinskih i talijanskih izdanja.

⁴ Sudionici nastajanja senjskoga *Korizmenjaka* (Pero Jakovčić, Silvestar Bedričić, Urban i Tomas Katridarić, Grgur Senjanin) dokazali su se ne samo u tiskarskomu umijeću, koje su baštiniili od svoga učitelja Blaža Baromića i na ovoj knjizi učinili vidljiv tiskarski napredak (Kuzmić 2002:88), već posebice u odabiru popularnoga štiva široke namjene (usp. Kuzmić 2004:648), kojim se opravdala učinkovitost, za ono vrijeme zasigurno vrlo skupa projekta kao što je senjska tiskarska glagoljska oficina.

Sačuvani glagoljaški egzempli, kao književno sredstvo svakodnevnepropovijedi koje i danas znatiželjno iščitavamo u senjskomu *Korizmenjaku*, odraz su ne samo akumulirana znanja popova glagoljaša već i težnje da se slijede novi literarni dosezi (Welter 1927), da se nastoji biti što više “u trendu” s književnim silnicama Zapada. Interpolacijom egzempla, filološki vrlo sočna segmenta propovijedi, popovi su, kako piše Rudolf Strohal (1856. – 1936.), najzaslužniji skupljač glagoljskih prilika,⁵ “zaslađivali svoju teoretsku obuku” (Strohal 1917:239), ali i sačuvali transmissijsku spoznaju svijeta i čovjeka u njemu.

Mjesto životinje u egzemplu

U središtu našega istraživanja je životinja u egzemplu. Ovisno o tomu zauzima li ona prvo ili drugo mjesto, odnosno je li primaran ili sekundaran subjekt egzempla, hrvatske glagoljaške prilike je moguće razvrstati u dvije manje skupine koje smo naslovili: *Životinja i čovjek* i *Čovjek i životinja*. Prvoj skupini, *animalističkim egzemplima*, pripadaju prilike čije ishodište valja tražiti u *Bestijariju*,⁶ dok je u drugoj skupini, u *pseudoanimalističkim egzemplima*, u kojima je životinja sekundarni subjekt, njihov motiv nasljeđe usmene predaje.

Animalistički egzempl ishodi iz *Bestijarija*, srednjovjekovne zbirke priča o životinjama, koji se preko grčkoga *Physiologosa* posebice razvija u zapadnoeuropskoj srednjovjekovnoj književnosti.⁷ Kako se “vrijeme bestijarija” u književnoj povijesti preklapa s “vremenom egzempla”, razumljiva je fabularna interpolacija bestijarija kao žanra i egzempla kao oblika, gdje je konačni rezultat *animalistički egzempl*. Njegov nastanak odražava prirodoslovnu znatiželju čovjeka čije je ogledalo *Bestijarij* – bogat književni repertorij oplemenjen kršćanskom moralizatorskom podrškom.

Opriličena životinja ističe duboku vezu između čovjeka i prirode i apostrofira ekološku budnost i razvijanu svijest u odnosu čovjek/životinja. Animalističke se spoznaje i književni izričaj tako kroz vrijeme pretaču iz *Fiziologa* u *Bestijarij* te se

⁵ Strohalovi ekscerptirani egzempli iz zbirke propovijedi franjevca trećoreca Marka Kuzmića Zadranina (95 prilika), objavljeni su u *Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena* 21/2 (Strohal 1917a), 22 (Strohal 1917b), dok su u broju 23 (Strohal 1918) objavljene ekscerptirane prilike iz drugih glagoljskih izvora, zbornika propovijedi od 15. do 18. stoljeća, često nepoznatih pisaca. Njihova su djela tijekom 19. stoljeća, najčešće preko Ivana Kukuljevića Sakcinskoga, dospjela u Zagreb i danas su nam poznata kao *Akademijini rukopisi* i čuvaju se u Arhivu HAZU, osim jednoga (*Slawische Sammlung* 3/368), koji se nalazi u Narodnoj in univerzitetnoj knjižnici u Ljubljani.

⁶ U ovu skupinu egzempla spadaju prilike *O slaviću i zmiji*, *O pelikanu i zmiji*, *O pinikose* itd. (Zaradija Kiš 2009:167).

⁷ *Bestijarij* svoju popularnost proteže od 12. do 16. stoljeća te nakon *Biblije* postaje najraširenijom vrstom štiva u kojemu se razabire kulturna slojevitost i prepletanje književnih nasljeđa drevnih civilizacija.

preko egzempla – pučkoga literarnoga medija – ugrađuju u propovijedi, bivajući pamćeni sluhom. Dublja istraživanja egzemplarsko-bestijarijske problematike pokazuju tijesnu vezu između *Fiziologa*,⁸ preteče *Bestijarija*, te *animalističkoga egzempla* – razrađenoga moralizatorskoga književnoga oblika, koji nastavlja bestijarijsku tradiciju u izrazitom pučkom miljeu. Središnji trenutak te literarne poveznice je priča o životinji, koja je subjekt animalističkoga egzempla, dok pojava čovjeka ima funkciju sekundarnoga subjekta. Nastanak takvih prilika vezan je za spoznaju životinje i njezine naravi, za opstojnost, ali i za doseganje nedokučivoga čudesnoga što životinju resi, a što ostaje neobjašnjeno, uz pretpostavku “postojanja nadnaravnoga”. Upravo je taj *mirabilis* nositelj brojnih specifičnosti pretkršćanskih korijena primjenjivih u književnom (figuralnom) i alegorijskom (vjerovanje u životinje i simboli koji ih rese) smislu (Le Goff 1993:35-43). Animalistički egzempl predočuje uravnoteženost prirode i njezino prihvaćanje čudesnog, odnosno ističe jedinstveni prirodni poredak uspostavljen “nadaravnim”. Zato usporedba čovjeka sa životinjom postaje jasan, vizualiziran i oprimjeren oris ljudske naravi i u pozitivnom, ali i u negativnom smislu. Očito je, dakle, da je animalistički egzempl nositelj poruke (današnjim jezikom rečeno) “ekološke osviještenosti” čovjeka, gdje je egzempl važan medij u spoznaji svevremenskoga (neodređenoga) i vremenskoga (određenoga) poimanja života, nerijetko prikriveno drugim prolaznim interesima.

U kontekstu animalističkoga egzempla ništa manje animalističke nisu prilike, čije je ishodište predaja, u kojoj je primarni subjekt čovjek, dok je pojavnost životinje vezana za zaključnu misao, odnosno uspostavu pravednosti. To su *pseudoanimalistički egzempli* u kojima životinji pripada mjesto sekundarnoga subjekta, a njezine se prepoznatljive karakteristike primjenjuju u simboličkom smislu radi boljega i slikovitijega prikaza zla koje valja iskorijeniti, odnosno dobra koje valja prepoznati i u svakodnevici provoditi kao ćudorednu dobrotu. Te su prilike u svojoj strukturi samo “posudile” dio animalističkoga egzempla, i to onaj simbolički. Zato smo ih i nazvali *pseudoanimalističkima*. Iako prvi dio složenice *pseudo-* (grč. ψευδής) nosi poruku lažnoga, krivotvorenoga ili neistinitoga, ti se egzempli ne smatraju takvima, već su različiti od animalističkoga jer su najčešće određeni vremenom i prostorom. Tako se i nagla pojava određene životinje čini prostorno i vremenski ograničenom u konkretnoj slici koju prilika predočuje. Tek u svojoj moralnoj poruci pseudoanimalistički egzempl objašnjava svoju simboliku, odnosno bezvremensko značenje.

I dok u animalističkom egzemplu slušatelj dobiva istinite i uvjerljive informacije iz svijeta faune (Zaradija Kiš 2006:248), što pobuđuju divljenje prema prirodi i njezinoj uređenosti, pseudoanimalistički egzempl je isključivo

⁸ Hrvatska glagoljaška srednjovjekovna književnost ne poznaje *Bestijarij* kao zasebnu zbirku već samo fragmente *Fiziologa* (Štefanić 1969:342; Kapetanović 2004:47-63), koji upućuju na glagoljaško poznavanje te vrste vrlo popularne srednjovjekovne literature.

upozoravajuće naravi. Upravo smo te prilike ekcerpirali iz hrvatskoglagoljskoga senjskoga *Korizmenjaka*, posljednje tiskane knjige senjske glagoljske tiskare,⁹ koja je ugledala svjetlo dana 17. listopada 1508. godine (Kruming 1998:72).

U *Korizmenjaku* je zapisano sveukupno 19 prilika,¹⁰ od kojih četiri pripadaju skupini pseudoanimalističkih egzempla, a to su: *Rajska ptica* (Zaradija Kiš 2010:339-363), *Jedan pop sagriješio u predvečerje Božića*, *Nezahvalna kći* i *Nezahvalni sin*. U tim je prilikama životinji dodijeljena konačna i presudna uloga. U njoj je ona simboličko sredstvo iskazivanja pravednosti te se pojavljuje na

Crapaud

Slika 1. Jacques-Albin S. Collin de Plancy (1794. – 1881.), *Crapeau*

samomu koncu, u trenutku uspostave dobra. Životinja je, dakle, simbol u kontekstu vizualizacije apstraktnih pojmova koji se književno razrađuju, a to su: protok vremena, čistoća duše, ljudska nezahvalnost. Susret sa životinjom u tim je prilikama kratak ali dojmljiv i zaključan, što je i svrha njezina uvođenja, čime se uzvisuje moć etičnosti, odnosno ćudoređa. Bez obzira izgleda li životinja lijepo, kao što je to golubica, ili odbojno i gadljivo poput krastače i zmije, ni u jednome primjeru ona nije nositelj negativnosti koja se apostrofira njezinom ružnoćom, već je tu da uspostavi pravednost. Zato je njezina simbolika dominantna:

krastača (žaba): simbol krivovjersva, odvratnosti grijeha,

zmija: simbol Sotone, zlo počela svijeta,

golubica: simbol Duha Svetoga, mira i sklada.

⁹ Početkom 16. stoljeća u senjskoj su tiskari pod vodstvom tiskara Grgura Senjanina tiskane četiri do danas poznate knjige: *Naručnik plebanušev*, *Transit sv. Jeronima*, *Mirakuli slavne Djeve Marije* i *Korizmenjak* (Bratulić, Damjanović 2005:172).

¹⁰ Ove je prilike prvi put objavio Rudolf Strohal u latiničkom transkribiranom obliku u *Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena* 23, str. 66–72 (usp. Zaradija Kiš 2006:246).

Nezahvalni sin ili čovjek s krastačom na licu

Izdvojit ćemo priliku br. 13 iz senjskoga *Korizmenjaka*, kojom se vraćamo naslovu ove studije. Prilika *Nezahvalni sin* poznata je u egzemplarskom tezaurusu i pod naslovom *Čovjek s krastačom*.

Krastača je smeđa vrsta žaba (lat. *Bufo bufo*, fr. *crapaud*, tal. *rospo comune*, eng. *Common Toad*, njem. *Kröte*) zdepasta izgleda, kratkih udova, smrdljiva, prekrivena “krastama”, poznatija u narodu pod imenom krastača ili baburača. Etimologiju riječi valja tražiti kroz germanizam *krappa u značenju “kukice”, odnosno u indoeuropskom korijenu *quars- što se odnosi na “grebanje”, odnosno “česanje vune”, i dalje na ogrebotine i rane koje se dobivaju na tom poslu. U usporedbi s korijenom kra- koji se javlja u francuskom jeziku kao *crapaud* (crapot) i u slavenskim kao *krasta* (praslavenski *korsta) razvidna je likvidna metateza kao ključna fonetska promjena u razvoju riječi. (Skok 1972:181)

Prilika osvjetljava nekoliko ključnih antropološko-socijalnih problema kao što su: odnos u obitelji, bogatstvo, poslušnost, roditeljska ljubav, odnos prema starima. Dinamika prilike i njezina ključna točka iskazana je *dijaboličnom životinjom* – krastačom (Page 2007:49). Svojim izgledom krastača je od davnina sinonim za ružnoću i gadljivost te se njezina pojavnost redovito smatra upozorenjem za počinjeni grijeh i kaznu koja slijedi.¹¹ U egzemplu je krastača utjelovljenje pohlepe, gramzljivosti i neprilična odnosa prema roditelju.

Važno je napomenuti da krastača nije uvijek bila oličenje zla. Starije i izbljedjelo simboličko značenje krastači pridaje kraljevske epitete. Rijetka heraldička istraživanja ranoga srednjega vijeka pokazala su da je u Zapadnoj Europi krastača bila kraljevski simbol (Chevalier i Gheerbrant 1994:302) sve dok to nije postao ljljan.¹²

Na temelju detaljnih tekstoloških istraživanja egzemplu potkraj osamdesetih godina 20. stoljeća, kad se inače počinje sa sustavnim međunarodnim klasificiranjem i analiziranjem europske književne egzemplarske tradicije kao međunarodne humanističke kulturološke poveznice, ustanovljeno je da je motiv *čovjeka s krastačom* vrlo star te da mu paralele valja tražiti u dalekim istočnjačkim pričama, pa čak i u mitovima američkih Indijanaca (Berlioz 1990:170, 196). Prototip priče nalazimo u međunarodnom katalogu priča Antija Aarne i Stitha Thompsona pod brojem 980D u skupini “nezahvalni sin” (Aarne i Thompson 1964:345), kako je naslovljena i hrvatskoglagoljska prilika u

¹¹ Isti motiv često varira sa zmijom, koja također pripada kategoriji dijaboličnih životinja.

¹² To je vidljivo na medalji franačkoga kralja Hilderika I. (440. – 481.) i na stijegu njegova nasljednika Klodviga (466. – 511.) (Thomas 1851:1-7). U istom kontekstu valja se prisjetiti i prve izdane Grimmovih bajki *Žabac-kraljević*, u kojoj se iza ružnoće i gadljivosti krije ljepota i poštenje (usp. Röhrich 1986:410-424; Röhrich 1987). Taj je univerzalan motiv preobrazbe (Ovidije 2008:161-163) poznat u svim civilizacijama (Sax 2001:123-127; usp. Sax 1990.).

dvjema publikacijama (Strohal 1918:70; Kekez 1989:40),¹³ a s kojima se europska književnost susreće tijekom 13. stoljeća.

Na temeljima prastare usmene predaje uobličeni srednjovjekovni egzempli¹⁴ ima istaknutu edukativno-moralizatorsku namjeru (Berlioz 1990:169; Le Goff 1993:110-113), čije su varijante zavedene u Tubachovu katalogu *Index exemplorum* pod brojem 4883 (Tubach 1969).

Sustavnijem istraživanju geneze *Čovjeka s krastačom* pristupio je Jacques Berlioz krajem 20. i početkom 21. stoljeća, propitujući prastari motiv kroz prizmu egzempla u povijesno-antropološkomu kontekstu, istražujući pritom odnose između čovjeka i prirode s naglaskom na životinjama (Berlioz 1990:169-203).

Sustavna su istraživanja pokazala da je početkom 13. stoljeća Zapadom počela kolati neobična predaja o roditelju koji je prodao sva materijalna dobra kako bi priskrbio sredstva i dobro oženio sina, nakon čega, umjesto ikakve zahvale, biva istjeran iz kuće te lišen svake ljubavi, što ga dovodi do duhovna i materijalna siromaštva. Nakon što ga sin nevoljko jedva nahrani, skrivši pritom obilnu hranu na stolu pred ocem, želeći sve pojesti sam sa ženom “nadahnutom đavolom”, velika krastača, u koju se jelo pretvorilo, skoči na njega i prilijepi mu se na lice (prema starijim verzijama zmija mu se omota oko vrata).¹⁵ Tako iznakažen mladić nigdje ne nalazi pomoć, a zbog svojega izgleda ne može više živjeti ni među ljudima.¹⁶ Prilika upozorava na pohlepu i gramzivost (teško premostivo obilježje ljudske naravi) kao najgore ljudske opačine koje se i najstrože kažnjava.

Istraživanja su pokazala da je na europskomu tlu predaja prvi put zabilježena u cistercitskim djelima, posebice kod sv. Bernarda iz Clairvauxa (1090. – 1153.) te u monolitnu djelu *Dialogus miraculorum* cistercitskoga redovnika Cezara iz Heisterbacha (oko 1180. – oko 1240.). Djelo se sastoji od dvanaest knjiga dijaloške forme, u kojima učitelj i novak razmatraju različite moralne i društvene

¹³ U Strohalovu članku “‘Prilike’ iz stare hrvatske glagolske knjige” (1918) te u Kekezoj knjizi *Leukorn i djevojka bez grijeha* (1989) ta je prilika tek tekstovno evidentirana bez ikakve znanstvene studije o njoj.

¹⁴ Ovdje se misli na propovijedi čuvenih redovnika 13. stoljeća, čija nam je pisana baština ostavila priliku o nezahvalnu sinu. Riječ je o propovijedima cistercitskoga redovnika Cezara iz Heisterbacha (oko 1180. – 1240.) (Wagner 1973:79-95), te dominikanaca Stjepana Burbonskoga (oko 1190. – oko 1261.) (Schenda 1983:511-519), Tomasa iz Cantimpréa (oko 1201. – oko 1270.) (Hermant 1937:329-393), Ivana Gobia Mlađega († oko 1350.) (Polo de Beaulieu 1999) te Svetoga Bonaventure, franjevcu (oko 1221. – 1274.) (Bougeroi 1963).

¹⁵ Enciklopedisti srednjega vijeka su krastaču zbog ružnoće smatrali bližim rođakom zmijske. Albert Veliki (oko 1200. – 1280.) uz to bilježi da je ugriz krastače otrovan kao i zmijski (Tudor 1996:7-11). U tom promišljanju valja tražiti i odgovor na pitanje zašto se zmija pojavljuje u varijantama našega egzempla. No u stvarnosti krastača nema zube pa ne može ni ugristi, a k tomu je i vrlo korisna, što je otkriveno mnogo kasnije (Duchet Suchaux i Pastoureau 2002:60).

¹⁶ Postoje verzije u kojima se pod izvjesnim uvjetima koji su odraz pokajanja, sin oslobađa životinje.

probleme redovito potkrijepljene brojnim egzemplima.¹⁷ Na temelju velikoga književnoga opusa i raznovrsnih pisanih izvora (Welter 1927:115) kojima se služio, a među kojima važno mjesto pripada pričama iz životinjskoga svijeta, Cezar iz Heisterbacha se smatra nastavljačem pobožnih cistercitskih pripovjedača 12. stoljeća, ali i propovjednikom koji je, nadahnut poukama iz predaja, nastojao prenijeti slušatelju važnu anegdotsku građu i modele praktične primjene koje sam pronosi propovijedima.

Kako prilika simulira stvaran događaj potvrđen u vremenu i prostoru, što je bitna odlika egzemplara uopće, ona je vrlo eksplikativno i danas efikasno propovjedničko sredstvo. Cijela priča insistira na strašnoj kazni Božjoj koja je snašla prosječnu osobu, što i zahtijeva logika egzemplara. Opće pravilo je tako vizualizirano posebnim očitovanjem u kojemu je potvrda realnosti događaja presudna za slušatelja jer njome uvjerljivo dominira strašno zlo. Na temelju realne percepcije može se doista misliti da je oblik tumora ili otekline koja se pojavila na

¹⁷ U šestoj knjizi *Dialogusa – De simplicitate*, u 22. poglavlju se nalazi proširena varijanta predaje pod nazivom

“De homine, qui per serpentam punitus est in collo, quia dolose egerat in matrem”.

Juvenis quidam saecularis de Mosella natus, si bene memini nomine Henricus, matrem simplicem verbis quidem mellitis, sed intentione venenata, tali modo circumvenit. Mater, inquit, peto ut omnibus tuis bonis, feodis scilicet et allodiis, sollemniter renunciatis 1), me illa suscipere sinas, ut divitiarum 2) gratia uxorem ducere valeam honestiorem. Omnia mea tua sunt, et ego tibi honestissime 3) providebo. Mater in filio serpentis astutias non obeservans, petitionibus eius annuit, omium suorum usufructuario resignato, immemor dicti Sapientis: Melius est ut rogent te filii tui, quam te respicere in manus illorum 4). Quid plura? Sponsa introducitur, et mater expellitur. Quae cum egeret, et plangeret quotidie 5), ille aures obturavit, ne gemitus matris audiret. Die quadam cum uxore in mensa sedens 6), et matris ad ostium pulsantis vocem 7) intelligens, ait: Ecce, iterum diabolus clamat ibi. Dixitque puer: Vade pone 8) pullum istum in cistam, donec recedat. Quod cum factum fuisset, et illa intromissa, dum 9) filio supplicasset, ut sui miseretur, cum multo verborum turbine expulsa est. Tunc ille ad puerum: Refer, inquit, nobis pullum. Puer vero, ut cistam aperuit, non in scutella pullum, sed serpentem complicatum conspexit. Qui territus rediens, quid viderit domino renunciavit. Post quem missa ancilla dixit se similia vidisse. Ille sibi putans illud, ait cum indignatione: Etiam si diabolus fuerit, ego tollam eum. Et surgens de mensa, mox ut se in cistam ad levandam scutellam inclinavit, serpens collo eius insiliens, ut vitium duplicitatis congrue puniret, circa eius guttur se colligando duplicavit. Cum comedente comedit, et quotiens ei subtrahebantur cibaria, vel adhibebantur aliqua quibus deponi deberet instrumenta, ita collum hominis strinxit, ut intumescere facie, oculi de sedibus suis moverentur. NOVICIUS: Merito autem videtur mihi punitus per serpentem, quia sicut diabolus per serpentem Evam decepit, ita per istum mulierem simplicem circumvenit 1). MONACHUS: Recte sentis. Jam 2) tredecim anni sunt elapsi, plus minus 3), ex quo ista contigerunt. Nam ductus est idem Henricus in carruca per provinciam nostram ad diversa sanctorum limina, et viderit eum multi. Quem praedicta mater, poenae eius compatiens, materno affectu sequebatur. Circa eadem tempora vitium duplicitatis et astutiae a supradicto Philippo Rege Franciae, tali ordine deprehensum, terribiliter est punitum.

http://de.wikisource.org/wiki/Benutzer:Reiner_Stoppok/Caesar_von_Heisterbach:_Dialog_%C3%BCber_die_Wunder_%28Buch_VI%29_%28Dialogus_miraculorum:_De_simplicitate%29#CAPITULUM_XXI (pristup 21.09.2012.).

vratu ili licu mogao asociirati na krastaču ili čak zmiju¹⁸ te se zbog toga i javljaju dvije “animalističke varijante” u istomu egzemplu. Niti jedan autor ili pripovjedač nije vidio čovjeka s priljepljenom krastačom na licu, ali je redovito znao nekoga tko ga je vidio. U tomu je sadržana potvrda istinitosti iskonske predaje prema kojoj i lokaliteti variraju u različitim varijantama prilike,¹⁹ pokušavajući se znanom zemljopisnom identifikacijom što više približiti slušatelju. Na temelju točnih lokaliteta, koji su zabilježeni u varijantama egzemplu pa čak i vremenske određenosti (između 1208. i 1226. godine), postavlja se pitanje o stvarnom postojanju iznakažena čovjeka koji je u svojoj strašnoj nesreći, lutajući i bježeći od sama sebe, prolazio zapadnoeuropskim krajevima čiji se točni lokaliteti spominju u varijantama egzemplu. Tako su toposom *lutanja* varijante te prilike odraz vrlo stare etiološke predaje (usp. Berlioz 1990:190). Upravo je putovanje, odnosno lutanje unesrećena čovjeka stvorilo mogućnost da on bude viđen, što se redovito ponavlja u svim varijantama egzemplu.

U našem primjeru, a prema talijanskomu Caracciolovu predlošku, događaj se zbio u gradu koji se zove *montana v stranah odb isrie* [sic! *istrie*] i to 1453. godine, gotovo dva stoljeća kasnije nego na zapadnoeuropskomu prostoru. Spominjanje te godine je vrlo znakovito ako znamo da se ona odnosi na pad Istočnoga Rimskoga Carstva kao epiloga mnogim stradanjima tijekom 14. i 15. stoljeća. U to je vrijeme u Europi bilo toliko “čudnovatih i velikih pogibelji i nevolja” da se može nazvati “zlosretnim dobom” jer je vladalo sedam zala (Tuchman 1984:11), među kojima uz ratove, velike poreze, loše uprave, pobune i crkveni raskol te razbojništva, važno mjesto pripada epidemijama i drugim (nepoznatim) bolestima koje su kolale Europom i utjecale na fizičke deformacije čovjeka (poput zečje usne, lupusa ili raka), a mogle su biti tumačene kao rezultati velikih zala i društvene izopačenosti. Valja istaknuti da reaktualizacija egzemplu u vremenu prepunu zla i njegovih posljedica, srčanije biva prihvaćena s vremenskim pomakom koje slušatelj smješta u njegovu realnost, čime i efikasnost moralne pouke biva učinkovitija.

Predodžba lokaliteta u kojemu je smještena prilika jasna je i općenito znana slušatelju kojemu je namijenjena. To je grad Motovun (tal. *Montona d'Istria*) prezentiran u vremenu kad su Istrom mogle harati različite zarazne bolesti (kuga, kolera, malarija), ali i druge koje su nosile strah od tjelesnih deformacija poput raznih kožnih oboljenja (Alberi 1997:1420-1434). U tom su kontekstu poglavito bili spominjani istarski gradovi Pula, Motovun, Buje i Umag (Zaradija Kiš i Fatović-Ferenčić 2007:68-69). Pojavu bolesti u motovunskom kraju valja povezati s prometnom i trgovačkom važnosti Motovuna, odnosno Tarske drage

¹⁸ Iako su zmija i krastača vrlo različite životinje, imaju mnogo dodirnih točaka zbog kojih se pojavljuju u istim situacijama, posebice zbog svoje dijaboličnosti (usp. Berlioz 1990:191).

¹⁹ Lokaliteti koji su navedeni u spomenutih autora iz bilješke 14. su pokrajina Moselle, kraj oko Kölna, Vézelay u pokrajini Bourgogne, Chinon u pokrajini Tourainne, zatim Normandija, pa čak i Pariz.

još od doba antike (*Les milliardaires* 2010) te rijeke Mirne, koja je u srednjemu vijeku bila plovna do Motovuna te je morski i riječni promet u tome dijelu Istre bio iznimno živ. To upućuje na veliku mobilnost i cirkulaciju ljudi, a time i na mogućnost širenja zaraze. Na smjernicama srednjovjekovne važnosti Motovuna valja ga tumačiti i u ovome egzemplu.

Nezhavlni sin (43a/28-c/5), str. 85-86²⁰

*Ne bili strašanj sudь// boži na letь negovihь ·č·u·l·v· (=1453) v(ь) ednotь gradu ki se zov//e montana v stranahь odь is//rie (sic!)²¹. Edanj s(i)nь mnogo zalь i nel// čistь imiše svoga o(tь)ca dol//bra stara i uboga · gustol// kratь prihoēše domotь i ne nah//aēše · kruha ni vina · Nigda im//iše ko koli almuštvō · mnogo// kratь prihoēše k tomu svoem//u sinu tlcīše na vratohь il// reciše negova žena · ovo e v//ašь o(tь)сь a onь reciše · ča oče tal// vragь činь da pride gori dai// mu malo kruha i vina kruto// vodьna kak(o) se čini diti · **I** t//a staracь imiše strplenьe il// veče kratь učini tako · Edanj d(ь)nь kupi ta sinь ednoga dob//ra kopuna i sideči za stol//omь i otijuč ga įisti dobro// pripravna i tepla · žena zla// i nadahnuta dьēvlomь rečē **O** dai sada ni totu tvogal// o(tь)ca · i reče mužь · mani e drago// očemo toga kopuna smiromь// izisti · totь nigdo tlcē n//a vratohь · Pogleda i vidi// tot(ь) e nega o(tь)сь i reče · **Ovo** e dь//ēvalь prokleti ča oče vījь// poi v zalь časь otvor(ь) mu vr//lata **I** vь tomь pošastь sakri//še kopuna v(ь) ednu škrinju i dal//še ubogu starcu malo · kru//ha i sira i malo vina i činah//u mu prešu da bi įilь v reda// i spraviše ga s kuče · **I** kako bi o(tь)сь vani tako sinь poteče k š//krini po kopuna i otvori plad//nē i tudie ž niħь skoči edna// žaba velika i strašna i pri//lē se obraza tomu sinu · vsi// likari i likarie nisu mu e mol//gli nigdare odneti odь obra//za i izila mu e vasь obrazь// i bi vasь gubavь toliko dal// ne mogaše živiti mei ljudi ·*

Roberto Caracciolo, Quaresimale in volgare, 37²²

Era una cittade chiamata Montana, tra le parte dell'Istria, uno figliolo assai scelerato e vicioso: avea suo padre bono, vecchio e povero. Spesse volte ch'el

²⁰ Transliteracija glagoljskoga teksta prilike u latinički učinjena je prema usustavljenim transliteracijskim normama: “jat” = ê; “št” = ĉ; “đerv” = į; ju = ju; puni poluglas je u obliku štapića = ъ, a reducirani u obliku apostrofa. Velika slova su zadržana kao u originalu, a točka u sredini retka jedini je interpunkcijski znak kao i u glagoljskom tekstu. Znakom // bilježi se novi redak, a u okruglim su zagradama () dane brojne vrijednosti glagoljskih slova i razriješene skraćene riječi. Uz naslov prilike, koji je preuzet od Strohala, u okruglim je zagradama označena originalna paginacija iz *Korizmenjaka*, a potom su dodane stranice prema pretisku iz 1981. godine.

²¹ U tekstu pogrešno piše *isrie* umjesto *istrie*.

²² Upotrijebljeno izdanje: Roberto Caracciolo: *Opere in volgare, a cura di E. Esposito; Introduzione, R. Mordenti*. Galatina 1993: Congedo. *Quaresimale in volgare*, str. 162.

venea a casa, non trovava ne pane né vino; alcune volte quando el batteva all'usso di questo figliolo artefice ricco, dicendogli la donna: "Egli è vostro padre", lui rispondeva: "Che vole ora questo diavolo? Fallo vegnir suso". Davagli un poco di pane e vino adacquato, comme se fa ai puti; e avea pazienza. Quattro o cinque volte feci cossì. Un giorno comprò costui un bon capone, e quando sonno a mensa per manzarlo ben studiato e caldo, dice la donna cattiva istigata dal diavolo: "Or pur non è qui ora vostro padre". Dice el marito: "Son ben contento: se'l galderemmo in nostra pace". Eccoti, el iè battuto a l'usso: guarda e vede che iè el suo padre, e dice: "E che'l diavolo è questo vecchio maledetto! Che volete vui? Or va, aprigli l'usso". Ed in quello andare ascondeno el capone in una cassa a danno al povero vecchio del pane e un puoco di caso, e fanno a lui grande istanzia ch'el manzi presto, e poi li danno comiata. El figliolo, andato via el padre, corre a la cassa per el capone, apre li piateli, ed ecco da quegli se leva un rospo grande e terribele e ie salta nel viso. Quanti medici e quante medecine furon mai non poterono levarglielo da dosso: iè manzò tutta la faccia e divenne tutto leproso sì fattamente ch'el non potea vivere fra la gente.²³

Popularnost motiva razvidna je u vremenskoj kronologiji i u različitim žanrovskim oblicima. Tako se *nezahvalni sin* pojavljuje u moralitetu, posebice u Francuskoj (Petit de Julleville 1886:61-62), ali i u stihovima te kao balada, naročito u Engleskoj (Berlioz 1990:170).²⁴ U zbirci pripovjedaka braće Grimm pod brojem 145 zabilježena je pripovijetka *Der undankbare Sohn* (Grimm 1982:256). Grimmova je verzija uzeta iz zbirke šaljivih i ozbiljnih priča, *Schimpf und Ernst*, publicirane u Strasbourgu 1519. godine, čiji je autor Johannes Pauli (1450/54. – 1530.), franjevački propovjednik iz Alzacea (Berlioz 1990:170). Isti se motiv ponavlja u šest verzija u francuskim narodnim pripovijetkama koje su zabilježene od krajnjega zapada (Bretanja), preko središnje Francuske (oblast Corrèze u pokrajini Limousin) do pokrajine Franche-Comté na krajnjem istoku Francuske (Delarue i Tenèze 1985:288-290).

²³ Tekstovne varijante se nalaze u sljedećim izdanjima: Thomas de Cantimpré, *Bonum universale de apibus* [izdanje Douai, 1627.], 2, 7, 4 (francuski prijevod Henri Platelle: *Les exemples du Livre des abeilles*, Turnhout, 1997. Egzempl o nezahvalnom sinu nalazi se pod brojem 72, str. 119-121); Caesarius Heisterbacensis, *Dialogus miraculorum* [izdanje Strange, 1851.] 6, 22; Stephanus de Borbone [izdanje Lecoy, 1877.] 163; *Vies des anciens Pères* [izdanje Lecoy, 1987. – 1993.] 17; *Compilacio singularis exemplorum* [rukopis u Univerzitetškoj knjižnici u Uppsali, sign. MS 523] 668; *Magnum speculum exemplorum* [izdanje Major, 1611.] 3; Hauréau J.-B., *Notices et extraits...* [Paris, 1890. – 1893.] 4, 111. Usp. <http://gahom.ehess.fr/thema/index.php> (pristup 21.09.2012.).

²⁴ Isti je motiv prepoznatljiv i u zdravicama Martina Luthera (Luther 1992).

പ്രതികരണം

ഭാഗം

വിശ്വസ്തരായ ഭക്തന്മാരുടെ സഹായം
 ലഭിക്കുന്നതിനായി അവർ തങ്ങളുടെ
 സേവനം സമർപ്പിക്കുകയും ചെയ്തു. ഇതിൽ
 അവർ തങ്ങളുടെ ജീവനും സമ്പത്തും
 ഉൾപ്പെടെ എല്ലാതരം സമർപ്പിക്കുകയും
 ചെയ്തു. ഇതിൽ അവർ തങ്ങളുടെ
 ജീവനും സമ്പത്തും ഉൾപ്പെടെ എല്ലാതരം
 സമർപ്പിക്കുകയും ചെയ്തു. ഇതിൽ അവർ
 തങ്ങളുടെ ജീവനും സമ്പത്തും ഉൾപ്പെടെ
 എല്ലാതരം സമർപ്പിക്കുകയും ചെയ്തു.

തന്നെയാണ് ഇതിന്റെയും ഉദ്ദേശ്യം. ഇതിൽ
 അവർ തങ്ങളുടെ ജീവനും സമ്പത്തും
 ഉൾപ്പെടെ എല്ലാതരം സമർപ്പിക്കുകയും
 ചെയ്തു. ഇതിൽ അവർ തങ്ങളുടെ
 ജീവനും സമ്പത്തും ഉൾപ്പെടെ എല്ലാതരം
 സമർപ്പിക്കുകയും ചെയ്തു. ഇതിൽ അവർ
 തങ്ങളുടെ ജീവനും സമ്പത്തും ഉൾപ്പെടെ
 എല്ലാതരം സമർപ്പിക്കുകയും ചെയ്തു.

Slika 3. Senjski korizmenjak: Nezhahvalni sin (43a/28-c/5), str. 86

Zašto krastača?

Posebnost egzemplja istaknuta je pojavom krastače, koja je inače rijetka u “animalističkim” prilikama. Njezina važnost u prilici postaje jasnija tek ako se prisjetimo nasljedovana i zaboravljena mišljenja iz antičkoga doba koje je negativno obilježilo krastaču, a prema kojemu ona svako jutro odmjeri svoju dnevnu količinu hrane tako što prednjim kracima nastoji zgrabiti što više zemlje (Berlioz 1990:191). Krastača je time dovedena u vezu s lihvarenjam i zelenaškim poslovima.²⁵ Tako se “jadno čudovište blagih očiju”, kako krastaču naziva Victor Hugo u *Kontemplacijama* (Hugo 1856:467), pojavljuje u osudi proždrljivosti, nezasičnosti i pijanstva.

Prvi spomeni krastače u njezinu stvarnom izgledu pojavljuju se u Vergilija (70. – 19. pr. Kr.) u didaktičkomu epu *Georgike* (1,184-185), gdje je izgled krastače naglašen izrazom *monstra*.²⁶ U *Naturalis Historia* (32,50)²⁷ Plinija Starijega (23. – 79.) krastača je *rubeta* i opisana je kao vrlo otrovna pa u tome smislu nešto kasnije i Juvenal (oko 60. – oko 140.) rabi isti termin u *Satirama* (1,69-72), ali ne u značenju životinje već otrova, tj. krastačine krvi kao otrova kojim su izvjesne “matrone” trovale svoje muževe.²⁸

Najraniji enciklopedisti krastaču smatraju podvrstom žabe (*rana*) poput sv. Izidora Seviljskoga (oko 556. – 636), koji u svojem djelu *Etymologiae* (12/6,58) slijedi Plinija Starijega te nazivom *rubetae* označava podvrstu žaba,²⁹ ili pak Papije Lombardijskoga,³⁰ prvoga modernoga leksikografa s početka 11. stoljeća (Sauer 2009:30), koji u djelu *Elementarium doctrinae rudimentum*³¹ krastaču naziva velikom žabom. Terminološka nejasnoća između žabe (*rana*) i krastače (*rubeta*), koja postoji od najranijih vremena, utjecala je na to da je pojam krastače ostao nejasan pa se tijekom cijeloga srednjega vijeka rabio kao personifikacija zla.

²⁵ Tako je krastaču prikazao Hieronimus Bosch (1450. – 1516.) na slici *Smrt i škrtac*.

²⁶ U prvomu poglavlju (1,184-185), koje govori o radovima u polju čitamo: “... et quae plurima terrae *monstra* ferunt” (kurziv A.Z.K.). Usp. <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0059%3Abook%3D1%3Acard%3D176> (pristup 21.09.2012.)

²⁷ “... ob id *rubetarum nomine*...” (kurziv A.Z.K.). Usp. http://penelope.uchicago.edu/Thayer/L/Roman/Texts/Pliny_the_Elder/32*.html (pristup 21.09.2012.)

²⁸ “...occurrit matrona potens, quae molle Calenum porrectura uiro miscet sitiente *rubetam* instituitque rudes melior Lucusta propinquas per famam et populum nigros efferre maritos” (kurziv A.Z.K.). Usp. <http://www.thelatinlibrary.com/juvenal/1.shtml> (pristup 21.09.2012.)

²⁹ “Ranae a garrulitate vocatae, eo quod circa genitales strepunt paludes, et sonos vocis inportunis clamoribus reddunt. Ex his quaedam aquaticae dicuntur, quaedam palustres, quaedam *rubetae*, ob id, quia in vepribus vivunt, grandiores cunctorum (kurziv A.Z.K.). Usp. http://penelope.uchicago.edu/Thayer/L/Roman/Texts/Isidore/12*.html (pristup 21.09.2012.)

³⁰ Ime se pojavljuje kao Papià ili Papias. Usp. http://it.wikipedia.org/wiki/Papia_%28lessicografo%29; <http://www.treccani.it/enciclopedia/papia/> (pristup 21.09.2012.)

³¹ Usp. http://www.digital-collections.de/index.html?c=autoren_index&l=en&ab=Papias (pristup 21.09.2012.)

Naziv *bufo* koji je kasnije postao uvriježen za krastaču počinje se češće javljati tek s kraja 12. stoljeća i to u medicinskim, kroničarskim i hagiografskim zapisima (Berlioz 2003:87).

Biblija ne razlikuje žabu od krastače te je u tome smislu prema hebrejskoj tradiciji svrstava među nečiste životinje (Izl 7,25-8,11; Lev 11,9-12; Otk 16,13). Biblija nije nasljedovala pozitivan i uzvišen odnos istočnih tradicija prema kojima je žaba simbol plodnosti i novoga života (Charbonneau-Lassay 2006:819-822), već je sagledavana kroz mane, zla i simbol je sotone. Slijedom takva (ne)razumijevanja žabe, odnosno krastače, ni srednjovjekovni bestijariji ih ne razlikuju. Lik koji su od krastače stvorili srednjovjekovni propovjednici utemeljen je u najvećoj mjeri na opservaciji i zato nije lišen naturalizma, usprkos retoričkom uveličavanju. Simbolička interpretacija koju je krastača potaknula je, dakle, u cijelosti negativna. Zbog slična izgleda žabe i krastače, ali naglašene ružnoće i degutantnosti koju krastača izaziva već na prvi pogled, nepravedno se razvio negativan stav prema toj neobičnoj noćnoj životinji čije pozitivne karakteristike dugo nisu bile poznate, ali su se i potpuno zaboravile, odnosno nisu utjecale na promjenu stoljećima građena čovjekova stava prema njoj, tj. da je krastača važan čuvar vrtnih nasada zbog izrazitih noćnih crvožderačkih aktivnosti (Rostand 1933.). U povijesnom razvoju veze između čovjeka i krastače ostala je dominantna njezina vizualna karakteristika, koja je u srednjovjekovnom propovjedničkom promišljanju od krastače stvorila simboličku antitezu žabi, pretvorila ju u neopravdan predmet mržnje, prezira i želje za istrebljenjem vrste. Agresivna, naduta, prekrivena prištevima i opaka pogleda (Berlioz 2003:80-91; Marent 2008:103-114), krastača je smatrana najružnijim bićem od stvaranja svijeta. Vjerovalo se (i još se vjeruje) da su pogled i dah krastače smrtonosni. Ta dijabolička kreatura inkarnacija je grijeha općenito. Uz to joj se pridodaju i najgore ljudske mane: pohlepa, pohota, proždrljivost, oholost,³² koje su zapečatile njezinu višestoljetnu dijaboličnost. I u 16. stoljeću mišljenje o krastači nije se promijenilo. U djelu *Historiae animalium* Konrada Gesnera (1516. – 1565.), utemeljitelja znanstvene zoologije, za krastaču piše da je

... vrlo hladna i bijesna, veoma otrovna, strahovito ružna i štetna. Ako netko dirne u nju, ona se tako silno razljuti, da napadne čovjeka i otruje ga svojim otrovnim dahom. Ta je životinja vrlo štetna i opasna zbog svoga otrova. Svako mjesto na čovjeku koje ona dodirne odmah počinje trunuti pa treba vrlo mnogo truda da se izliječi. Unutar tijela ona je smrtonosna. Štetno je čak i ako je ljudi pogledaju, jer od toga postaju blijedi i mogu zahiriti u rastu. Te životinje truju bilje koje žderu i preko kojega vrlo lako pužu. Kadšto se događa da ljudi, ne znajući ništa, pojedu zelenje preko kojega su prešle gubavice, ili piju vodu u kojoj je gubavica plivala pa se onda

³² U tom smislu krastaču su prikazivali anonimni romanički kipari, tvorci crkvenih portala, na kojima se krastača pojavljuje u natprirodnoj veličini kako siše dojke bludnica (Berlioz 2003:85-106).

kasnije u čovjeku izvale žabe, a to je zaista strašno. Žabe treba iz njega istjerati jakim lijekovima da ih povrati ili da izađu sa stolicom. (usp. Brehm 1966:602)

Rijedak i malo znan pozitivan aspekt krastače u srednjovjekovnom promišljanju, koje je stvorilo izvjesnu ambivalentnost predodžbe o krastači, nije bio dovoljan da bi uravnotežio mnogo snažnije negativne predrasude. Izrazita negativnost krastače postaje idealnom u borbi protiv konkretnih ljudskih grijeha koji izlaze iz usta. Tako je osim proždrljivosti krastača sinonim za laž i klevetu te zato nerijetko u egzemplima grijeh izlazi na usta u obliku krastače.³³ U kontekstu egzempla, dakle, koji minimalnim narativnim oblikom osvjetljava apstraktne pojmove na konkretnan način, krastača se pokazala idealnom životinjom kojom propovjednik iznenađuje i privlači pozornost puka, poštujući pritom pravila slučajnosti u okviru pučke pobožnosti, vjerovanja i folklor, čime njegova poruka postaje efikasnom i biva široko prihvaćenom.

U prikazanu egzemplu krastača je čvrsto povezana s tijelom čovjeka, posebice s licem za koje se prihvati i tako ga unakazi, ali i s drugim dijelovima tijela koje izjeda i u koje prodire, simbolizirajući najstrašnije grijehe i nečistoću čovjekova duha i tijela (Berlioz 2003:94-99).

U srednjem vijeku *žaba* je općenito sinonim za tumor kao što je i *rak* sinonim za bilo kakvu ranu (Sontag 1979:16-17), dok je gnojavi prišt slikovito nazvan "krastača", koja postaje vizualizacijom onih bolesti koje izazivaju fizičke promjene na čovjekovu licu, ali i različite karakterne deformacije. Valja naglasiti da krastača (lat. *Bufo bufo*) kao dijabolična životinja svojim bradavičastim, nadutim i ljepljivim izgledom tijela doista asocira na tumor, izrasline i otekline koje se znaju pojaviti na licu ili vratu i uzrokuju brze deformacije toga dijela tijela. Pritom valja naglasiti da su upravo u srednjem vijeku takve kožne bolesti bile vrlo česte. Spomenimo također da je i psorijaza spadala u istu skupinu kožnih deformacija kao lepra i sve vrste tumora (Delort 1982:53). S obzirom na to da izraslina i jest nešto što se "zakvačilo" za lice ili vrat, krastača je u srednjem vijeku bila idealna životinja koja će oprimjeriti pojavu iznenadnih fizičkih tjelesnih promjena često zastrašujuća izgleda, tj. bolesti ili deformacija kojih se može osloboditi jedino Božjom voljom. Tako je krastača postala sinonimom različitih kožnih oboljenja, posebice kože lica, no istodobno je bila i lijek protiv njih³⁴ te se masovno rabila u pučkoj medicini, na temelju čega i enciklopedisti u 18. stoljeću ističu važnost

³³ Usprkos mnoštvu zastrašujućih argumenata glede krastače, neki su je predstavljali kao Božje djelo, znajući i uzimajući njezin zaboravljen pozitivan aspekt kao primjer u moralizatorskim prodikama. On se najčešće odnosi na privrženost koju krastača iskazuje prema svojem potomstvu (Berlioz 2003:100-101).

³⁴ Tako se npr. prema sv. Hildegardi iz Bingena (1098. – 1179.) (usp. Hildegard von Bingen 2010.) tumor liječi mješavinom krastačine jetre i zemlje koja je odležala devet dana, a nanosi se na izraslinu tijekom tri dana. Izraslina će sigurno nestati ako u međuvremenu pacijent nije umro ili se Bog usprotivio njegovu izlječenju (usp. Berlioz 1990:194).

krastačina ljekovita svojstva koje u njoj iznalazi medicina (Pough, Janis i Heiser 2004).³⁵

Tema preobrazbe hrane u dijaboličnu krastaču, u trenutku kad se pokuša pojesti, nerijetko je prikazivana u zapadnoeuropskoj književnosti u 13. stoljeću jer se hrana općenito doživljavala kao mogući uzrok bolesti uz deformaciju lica jer joj se najčešće pristupalo gramzivo (Ariès i Duby 1999:447). Krastača je tako postala inkarnacija proždrljivosti, grijeha koji nastaje u dodiru psihološkoga/ljudskoga i svetoga/Božjega (Poulain 1980:4-12).³⁶ U zoometaforičkoj perspektivi krastača predstavlja, dakle, kompleksna stanja nepoznate bolesti uz koju je popratni psihički poremećaj najslikovitije predočiti ružnom i ljigavom životinjom.

Nezahvalnost kao neizlječivi tumor

Tema *čovjeka s krastačom* širokih je razmjera te se susreće u razrađenim pripovijetkama u kojima sebični, oholi i gramzljivi bljuju zmije ili krastače pa čak i guštere, ili sve troje (Berlioz 1990:196–199). Čovjek s krastačom se u 13. stoljeću ne pojavljuje iznenada kao *grom iz vedra neba* već se isprepleće unutar pripovijedaka s drugim usporednim temama. Paradoksalno, a ipak i najvažnije ostaje to što se genealogiji te teme pristupa(lo) ne tako često bez obzira na to što opisuje dva vječna problema ljudskoga roda: nezahvalnost djece i nebriga za roditelja (starce).

Razlog rjeđe raščlambe ove problematike valjalo bi možda tražiti upravo u brojnosti potresnih primjera lošega odnosa djece prema roditeljima koji nerijetko imaju pogubne završetke, a koji se, nažalost, ponavljaju naraštajima. Vječno su nerazumijevanje među generacijama i nesporazumi koji poput tumora nagrizaju ljudsku podsvijest poput konstante među jedinkama najsavršenije vrste živih bića – čovjeka. To nesuglasje koje ni razum često ne rješava, to je čovjek s krastačom s kojom žive generacije. Riječ je, dakle, o generacijskoj obiteljskoj psihološkoj drami³⁷ utemeljenoj na četirima ključnim pojmovima na kojima se temelji moralna poruka egzemplar: hipergamija, dobročinstvo, izgon roditelja, kućni matrijarhat.

U navedenoj Caracciolovoj verziji egzemplar problematika hipergamije, koja je povezana s roditeljskim dobročinstvom, nije fabulativno razvijena pa je ne zamjećujemo ni u hrvatskoglagoljskoj verziji,³⁸ koja stavlja naglasak na zla sina

³⁵ U hrvatskoj ljekaruši iz 18. stoljeća za liječenje groznice stoji: “Uvati žabu vodenaču. Isuši meso samo u pra i daji podran ujutru u vodi” (Nazor 2010:158).

³⁶ Valja napomenuti da se tema tzv. životinje-hvatalice javlja i u drugim civilizacijama (Berlioz 1990:195-196) te da nije osamljena u europskomu srednjovjekovlju.

³⁷ Usp. Braća Grimm *Nezahvalni sin*; Charles Perrault *Vile*; Ivana Brlić Mažuranić *Šuma Striborova*.

³⁸ Problematiku hipergamije, tj. braka iz koristi u egzemplu o nezahvalnom sinu podrobno je

čijoj je zločestoći ishodište u zloj ženi. Takva bračna zavjera otvara pitanja odnosa sina jedinca i oca, odnosno patrijarhalne obiteljske zajednice koja ustupa mjesto kućnom matrijarhatu, što rezultira izgonom staraca. Istraživanja su pokazala da je u srednjem vijeku postojao istinski problem napuštenih staraca, koji su lutali od sela do sela, a na što je crkva glasno upozoravala (Minois 1987:276-278; usp. Berlioz 1990:202) te propovijedima i egzemplima slala moralne poruke, apostrofirajući poštovanje i ljubav unutar obitelji. Egzempli ovoga tipa nam prenose srednjovjekovne obiteljske probleme i pokušavaju potaknuti njihovo prevladavanje. Takve univerzalne teme otvaraju izravno pitanje i naše svakodnevice: je li odbacivanje roditelja ekonomska ili socijalna potreba?

Moralna poruka emocionalnoga osvješćivanja, koju pronosi prilika o nezahvalnu sinu, odraz je društvenih odnosa koje možemo i danas vidjeti, o njima slušati i proživljavati ih.

Krastača danas

Književna, folkloristička i etnološka predodžba krastače na protegu civilizacija zauzima posebno mjesto u zooantropološkim i mitološkim promišljanjima. Imajući u vidu kompleksno društveno-humanističko i prirodoslovno sagledavanje krastače, postavlja se pitanje njezine današnje sudbine kao ugrožene vrste, čije je postojanje bitno u ekološkom sustavu. No ipak pomisao na krastaču oduvijek je izazivala poriv za njezinim istrebljenjem i konačnim uništenjem vrste jer je asocijala na zlo koje odasvud vreba i tako ugrožava čovjeka. U društvenomoralnom procesu uništavanja toga zla najveći je neprijatelj krastači oduvijek bio čovjek, koji je to ostao i do danas. “Tko, dakle, u mračnoj zaslijepljenosti ili zbog neoprostive objesti ubija tako korisnu životinju, taj sam sebi ispostavlja svjedodžbu bijednoga neznanja i surovosti” (Brehm 1966:605), koje je u 21. stoljeću uvjetovano suvremenim načinom života koji najviše uništava staništa žaba uopće, pa i krastača. Usprkos tomu, jedino na čovjeku ostaje da sviješću i savješću pomogne opstanku krastače, odnosno vodozemaca u širem smislu, inače neizbježne komponente Zemljina ekosustava. Premda je do danas poznato 5 550 vrsta žaba podijeljenih u čak 30 porodica (Marent 2008:20), mnoge su vrste ugrožene, a neke su i nestale.

Od 1970. godine zapažen je nagli pad vodozemaca širom svijeta, premda su ti nagovještaji zapaženi već u 18. stoljeću. No tek je od 1995. godine počelo sustavnije istraživanje uzroka njihova nestanka i malformacija, koje su sve učestalije. Pojava malformacija ima dalekosežne ekološke učinke i izravno je povezana s globalnim pojavama, ali isto tako i sa specifičkim aktivnostima čovjeka, među kojima dominira uništavanje staništa zbog urbanizacije prostora

razradio Jacques Berlioz na korpusu zapadnoeuropskih varijanti egzempli iz 13. stoljeća (Berlioz 1990:200-201).

i komercijalni izlovi. Nakon najdramatičnijega nestanka vodozemaca koji se dogodio 1987. godine u Srednjoj Americi (Costa Rica) kad je pedesetak vrsta vodozemaca izbrisano s jednoga područja, a među njima i endemična zlatna žaba, na Prvom svjetskom herpetološkom kongresu u Canterburyju u Engleskoj 1989. godine³⁹ pokrenulo se sustavnije pristupanje tom problemu svjetskih razmjera koji je velika opasnost za cijeli niz organizama, pa i za čovjeka. Tijekom aktivnih istraživanja devedesetih godina 20. stoljeća ustanovljeno je da je oko 200 vrsta vodozemaca u fazi nestajanja, a 32 su vrste izumrle posljednja dva desetljeća, i to ponajviše one koje su čvrsto vezane za vodena staništa. Jedanaest vrsta krastača je nestalo sedamdesetih i osamdesetih godina 20. stoljeća u Americi, a među njima i zlatna krastača (*Bufo periglenes*). U Europi, posebice u Engleskoj, znatno je smanjen broj jedne vrste krastača (*Bufo calamita*), u Njemačkoj i Danskoj se to događa sa zelenim žabicama gatalinkama (*Hyla arborea*), dok je u dijelovima Španjolske nestala vrsta žabe primalje (*Alytes obstetricans*).

Nestanak žaba alarmirao je cijeli svijet. Znanost podastire činjenice koje upozoravaju, no kako u toj katastrofi djelovati – konačno je pitanje. U tome je kontekstu vrlo zanimljiv primjer načina buđenja svijesti sustavnim edukacijama i njihovo širenje najsuvremenijim medijem – internetom. Tako smo doznali da je od 2009. godine znanost vrlo angažirano prešla u akciju *Spasimo žabe* te kompetitivno djeluje na svim društvenim razinama.⁴⁰ Koliko god naša promišljanja bila usmjerena na tužan aktualan položaj krastača, jedino dubinskim humanističkim pristupom tom problemu i njegovim pronošanjem kroz slojevite interpretativne razine pridonosimo sustavnom civilizacijskom prosvječivanju, a time i otvaranju novih obzora u promišljanju odnosa životinja – čovjek – životinja.

NAVEDENA LITERATURA

- Accurti, Tommaso. 1930. *Editiones saeculi XV pleraeque bibliograpis ignotae*. Firenze: Tipografia Giuntina.
- Aarne, Antti i Thompson, Stith. 1964. *The Types of the Folktale. A Classification and Bibliography*. Helsinki: Academia Scientiarum Fennica.
- Ariès, Philippe i Georges Duby. 1999. *Histoire de la vie privée. 1. De l'Empire romain à l'an mil*. Paris: Ed. du Seuil.
- Bastanzio, Serafino Emilio. 1947. *Fra Roberto Caracciolo da Lecce. Predicatore del secolo XV*. Pisani: Isola del Liri.

³⁹ Usp. http://www.worldcongressofherpetoogy.org/?page_id=20 (pristup 21.09.2012.)

⁴⁰ Usp. <http://savethefrogs.com/day> (pristup 21.09.2012.)

- Berlioz, Jacques. 1990. "L'homme au crapaud. Genèse d'un exemplum médiéval". U *Tradition et Histoire dans la culture populaire. Rencontres autour de l'oeuvre de Jean-Michel Guilcher. (Documents d'ethnologie régionale, vol. 1)* Grenoble: Centre alpin et rhodanien d'ethnologie, 163-203.
- Berlioz, Jacques. 2003. "Le crapaud animal ambigu au Moyen Âge? Le témoignage des *exempla* et de l'art roman". U *Regards croisés de l'histoire et des sciences naturelles sur le loup, la chouette, le crapaud dans la tradition occidentale. Journée d'étude – Université de Liège, 23 mars 2002*. Liliane Bodson, ur. Liège: Université de Liège, 85-106.
- Bošković-Stulli, Maja. 1978. "Usmena književnost". U *Povijest hrvatske književnosti. Knjiga 1*. Zagreb: Liber.
- Boll, Valérie. 2004. "The Distribution and Ethnozoology of Frogs (and Toad) in North-Eastern Arnhem Land (Australia)". *Anthropozoologica* 39/2:61-71.
- Bratulić, Josip i Stjepan Damjanović. 2005. *Hrvatska pisana kultura*. Križevci, Zagreb: Veda.
- Brehm, Alfred E. 1966. *Kako žive životinje*. Rijeka: Otokar Keršovani.
- Bremond, Claude. 1998. "L'Exemplum médiéval est-il un genre littéraire?". U *Les Exempla médiévaux. Nouvelles perspectives*. Jacques Berlioz i Marie-Anne Polo de Beaulieu, ur. Paris: Honore Champion, 21-28.
- Charbonneau-Lassay, Louis. 2006. *Le bestiaire du Christ*. Paris: Édition Albin Michel.
- Chevalier, Jean i Alain Gheerbrant. 1994. *Rječnik simbola*. Zagreb: NZMH, Mladost.
- Curtius, Ernest R. 1998. *Europska književnost i latinsko srednjovjekovlje*. Zagreb: Naprijed.
- Delarue, Paul i Marie-Louise Tenèze. 1985. *Le Conte populaire français (Contes religieux)*. t. IV/1. Paris: Maisonneuve et Larose, 288-290.
- Delort, Robert. 1982. *La vie au Moyen Âge*. Paris: Seuil.
- Daxelmüller, Christoph. 1983. "Exemplum". U *Enzyklopädie des Märchens...* 4/2-3. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 627–649.
- Duchet-Suchaux, Gaston i Michel Pastoureau. 2002. *Le bestiaire médiéval*. Paris: Le Léopard d'or.
- Fališevac, Dunja. 1980. *Hrvatska srednjovjekovna proza*. Zagreb: HFD.
- Grimm, Brüder. 1982. *Kinder und Hausmärchen*, sv. 2. Stuttgart: Reclam.
- Hercigonja, Eduard. 1975. "Srednjovjekovna književnost". U *Povijest hrvatske književnosti. Knjiga 2*. Slavko Goldstein *et al.*, ur. Zagreb: Liber, 1-484.
- Hildegard von Bingen. 2010. *Boga gledati*. Zagreb: Scarabeus.
- Hugo, Victor. 1856. *Les Contemplations*. t. 3. Paris: M. Lévy frères.
- Kapetanović, Amir. 2004. "Tragovima srednjovjekovnoga bestijarija u Hrvata". *Filologija* 42:47-63.
- Kekez, Josip. 1989. *Leukorn i djevojka bez grijeha*. Zagreb: HFD.

- Kolendić, Petar. 1930. "Karaćolov 'Quadragesimale' u srpskohrvatskom prevodu". *Godišnjak skopskog Filozofskog fakulteta* 1:169-175.
- Korizmenjak. 1981. (prettisak) Anica Nazor i Branko Fučić, ur. Senj: Senjsko muzejsko društvo.
- Kruming, Andrej. 1998. "Izdanija glagoličeskoj tipografii v Sene". U *Senjski glagoljaški krug 1248.– 1508*. Milan Moguš, ur. Zagreb: HAZU, 59-104.
- Kulundžić, Zvonimir. 1966. "Glagoljaška štamparija XV–XVI stoljeća". *Senjski zbornik* 2:167-308.
- Kuzmić, Boris. 2002. "Jezična obilježja Senjskog korizmenjaka (1508.)". *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 28:87-101.
- Kuzmić, Boris. 2004. "Sintaktička obilježja senjskog Korizmenjaka". U *Glagoljica i hrvatski glagolizam*. Marija-Ana Dürrigl, Milan Mihaljević i Franjo Velčić, ur. Zagreb, Krk: Staroslavenski institut, Krčka biskupija, 647-655.
- Le Goff, Jacques. 1993. *Srednjovjekovni imaginarij*. Zagreb: Antibarbarus.
- Les milliardaires de l'Adriatique romaine*. 2010. (katalog arheoloških nalaza). Francis Tassaux *et al.*, ur. Bourdeaux: Institut Ausonius.
- LTRP. 2005. *Leksikon temeljnih religijskih pojmova: židovstvo, kršćanstvo islam*. Zagreb: Prometej.
- Luther, Martin. 1992. *Propos de table*. Paris: Aubier Montaigne.
- Minois, Georges. 1987. *L'histoire de la vieillesse en Occident de l'Antiquité à la renaissance*. Paris: Fayard.
- Moos, Peter von. 1998. "L'exemplum et les exempla des prêcheurs". U *Les Exempla médiévaux. Nouvelles perspectives*. Jacques Berlioz i Marie-Anne Polo de Beaulieu, ur. Paris: Honore Champion, 67-82.
- Marent, Thomas. 2008. *Frog. The Amphibian World Revealed*. London: Dorling Kindersley.
- Mrkonjić, Tomislav. 1998. "Novija literatura o Robertu Caracciolu O.F.M.Conv. (c. 1425–1495)". U *Senjski glagoljaški krug 1248. – 1508*. Milan Moguš, ur. Zagreb: HAZU, 105-111.
- Nazor, Ante. 2010. "Knjiga od likarije". *Rasprave i građa za povijest znanosti* 10:9-222.
- Ovidije, Publije Nazon. 2008. *Metamorfoze*. Zagreb: Europapress holding.
- Page, Sophie. 2007. "Good Creation and Demonic Illusions". U *A Cultural History of Animals in the Medieval Age*. Brigitte Resl, ur. Oxford, New York: Berg.
- Petit de Julleville, Louis. 1886. *Répertoire du théâtre comique en France au Moyen Âge*. (br. 29 "Le miroir et exemple moral des enfants ingrats"). Paris: Le Cerf, 61-62.
- Planteux, Hugo. 1965. "Le Crapaud, magie et maléfice. A propos de quelques zoonymes italiens". *Revue de Linguistique Romane* 29:132-140.
- Pough, F. Harvey, Janis M. Christine i Heiser, B. John. 2004. *Vertebrate Life*. London: Benjamin Cummings.

- Poulain, Charles. 1980. "Folklore et mythologie de la grenouille et du crapaud". *Bulletin du comité du folklore champenois* 131:4-12.
- Röhrich, Lutz. 1986. "Froschkönig (AaTh 440)". U *Enzyklopädie des Märchens...* 5/2-3. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 410-424.
- Röhrich, Lutz. 1987. *Wage es, den Frosch zu küssen! Das Grimmsche Märchen Nummer Eins in seinen Wandlungen*. Köln: Eugen Diederichs Verlag.
- Rostand, Jean. 1933. *La vie des crapauds*. Paris: Stock.
- Sax, Boria. 1990. *The Frog King. On Legends, Fables, Fairy Tales, and Anecdotes of Animals*. New York: Pace University Press.
- Sax, Boria. 2001. *The Mythical Zoo*. New York: ABC-CLIO.
- Skok, Petar. 1972. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Knjiga 2*. Zagreb: JAZU.
- Strohal, Rudolf. 1917a. "'Prilike' iz stare hrvatske glagolske knige". *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* 21:239-272.
- Strohal, Rudolf. 1917b. "'Prilike' iz stare hrvatske glagolske knige". *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* 22:257-288.
- Strohal, Rudolf. 1918. "'Prilike' iz stare hrvatske glagolske knige". *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* 23:64-124.
- Thomas, John. 1851. "The 'Three Unclean Spirits like Frogs'". *Herald of The Kingdom and Age to come* 1/4:1-7.
- Tubach, Frederic C. 1969. *Index Exemplorum. A Handbook of Medieval Religious Tales*. (Fellow Folklore Communications 204) Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.
- Tudor, Adrian P. 1996. "The Medieval Toad. Demonic Punishment or Heavenly Warning?". *French Studies Bulletin* 17(59):7-11.
- Štefanić, Vjekoslav. 1969. *Hrvatska književnost srednjega vijeka od XII. do XVI. stoljeća*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Štefanić, Vjekoslav. 1970. *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademija*. II. dio. Zagreb: JAZU.
- Sauer, Hans. 2009. "Glosses, Glossaries, and Dictionaries in the Medieval Period". U *The Oxford History of English Lexicography*. Anthony Paul Cowie, ur. Oxford: Oxford University Press, 17-41.
- Schürer, Markus. 2005. *Das Exemplum oder die erzählte Institution. Studien zum Beispielgebrauch bei den Dominikanern und Franziskanern des 13. Jahrhunderts*. Berlin: LIT Verlag.
- Sontag, Susan. 1979. *La maladie comme métaphore*. Paris: Seuil.
- Tilliette, Jean-Yves. 1998. "L'Exemplum rhétorique questions de définition". U *Les Exempla médiévaux. Nouvelles perspectives*. Jacques Berlioz i Marie-Anne Polo de Beaulieu, ur. Paris: Honore Champion, 43-65.
- Tuchman, Barbara W. 1984. *Daleko zrcalo I*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.

- Welter, Jean-Thiebaut. 1927. *L'exemplum dans la littérature religieuse et didactique du Moyen Âge*. Paris, Toulouse: Librairie Occitania, Guitard.
- Zaradija Kiš, Antonija. 2009. "‘Književne minijature’ u glagoljaškim istraživanjima Rudolfa Strohal". U *Rudolf Strohal i njegovo djelo*. Alojz Jembrih, ur. Zagreb: Družba "Braća Hrvatskoga zmaja", 161-170.
- Zaradija Kiš, Antonija. 2006. "Pseudoanimalistički egzempli u glagoljskom senjskom Korizmenjaku iz 1508. godine". *Senjski zbornik* 33:243-258.
- Zaradija Kiš, Antonija i Fatović-Ferenčić, Stella. 2007. "Bje morija. Glagoljski zapis popa Šimuna Grebla iz 1512. godine". U *Roč i Roščina*. Božo Jakovljević, ur. Roč: Josip Turčinović d.o.o., 65–72.

THE UNGRATEFUL SON OR THE MAN WITH A TOAD ON HIS FACE

SUMMARY

This study deals with Croatian Glagolitic animalistic exempla, focusing on the image of *Nezahvalni sin* [Ungrateful Son], which belongs to the group of so-called pseudo-animalistic exempla, where an animal is a secondary subject. The motif of the detached image belongs to the body of oral legends which made its way from the East into Europe and grew considerably in the 13th century.

The image of the Ungrateful Son is found in the Croatian-Glagolitic version of the *Kvaresimal*, the last Glagolitic book to be printed by the Glagolitic printing house in Senj. It was based on one of the most popular books of sermons at the turn of the 15th century, *Quaresimale in volgare* by the Franciscan Conventual, Roberto Caracciolo. In this study, we focus on the manifestation of the frog/the toad, a rare animal in animalistic images, which is used in the book as a symbol of heresy and the repulsiveness of Sin, and in this exemplum as the embodiment of greed, avarice and inappropriate behavior towards one's parents. By examining this ancient motif through the prism of the exemplum, what is being studied is the relation between Humankind and Nature, more particularly the role that animals played in the examined historical, philological and anthropological context.

Key words: animalistic exempla, *Ungrateful Son*, man, toad, Croatian-Glagolitic version